

1. Виникнення етики як науки та її місце в системі філософського знання. Вплив етики на формування та розвиток моральності особи.

Слово «етика» виникло з давньогрецького «ethos», яке у різні часи мало різні значення. Спочатку воно означало місцезнаходження, спільне житло, потім — звичай, темперамент, характер, стиль мислення, а також усталену природу якогось явища. Античні філософи Емпедокл (прибл. 490 — прибл. 430 до н.е.), Демокріт (прибл. 460 — прибл. 370 до н. е.) використовували його, характеризуючи тривку, усталену природу конкретних явищ: етос (сутність) першоелементів об'єктивного світу, людини.

Пізніше видатний мислитель античності Аристотель (384—322 рр. до н. е.) узявши за основу значення етосу як характеру, темпераменту, утворив прикметник «ethicos» — «етичний» для позначення особливої групи людських чеснот — мудрості, мужності, помірності, справедливості тощо — відрізняючи їх від добродійностей розуму. Науку про етичні чесноти (особистісні якості), достоїнства характеру людини Аристотель назвав «ethice» (етика). Так у IVст. до н.е. етична наука дістала свою назву, яку носить і сьогодні.

Етика — філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток, структуру, функції моралі, її прояви у різноманітних сферах діяльності.

Загалом етика є наукою, яка досліджує мораль, своєрідною теорією моралі, що з'ясовує її сутність, природу, походження, історичний розвиток, місце в системі суспільних відносин, сутність та особливості моральної свідомості, моральних відносин, досліджує сусп-політ, псих механізми, завдяки яким реалізуються моральні норми, судження, оцінки.

Предметом етики є мораль як форма індивідуальної та суспільної свідомості, загальні закономірності їх буття.

На рівні буденної свідомості надто поширеним є ототожнення моралі з етикою. Однією з причин їх не розрізнення є психологічна

схильність людей ототожнювати те, що представлене в їх свідомості, з реальним, а не представлене — з неіснуючим. Цю точку зору намагаються аргументувати твердженням про недоцільність роздвоєння світу. Проте філософія (етика є філософською наукою) допомагає усвідомити те, що пізнаване (в цьому разі — мораль) принципово відрізняється від знання про нього (етики) за способом буття. Пізнаване існує об'єктивно, а знання про нього — суб'єктивно, тобто у свідомості. Відрізняється пізнаване від знання про нього і за змістом, щоправда не принципово: пізнаване має безліч властивостей, а його теоретична модель репрезентує лише деякі з них, у кращому разі — загальні та істотні, що є підставою для визнання пізнаваності світу, зокрема й морального феномену. Однак найдовершеніші знання моралі та розуміння глибин етичної науки не можуть замінити людині саму мораль.

Щоб збагнути сутність відношення моралі й етики, необхідно взяти до уваги: якщо в судженнях моралі моральні поняття, наприклад “добро”, “зло”, виконують роль логічних присудків (предикатів), тобто відомого, то в етиці вони посідають місце логічних підметів (суб'єктів), тобто невідомого. Приклад моральних суджень: “Правда є добро”, “Брехня є зло”. Приклад етичних суджень: ““Добро” — категорія етики, яка .”, ““Зло” — категорія етики, яка .” Отже, судження етики часто є дефінітивними, тобто судженнями-визначеннями. Однак те, що в системі моралі вважають відомим і завдяки чому будь-який вчинок людей набуває визначеності, в системі етики розглядають як невідоме, що потребує відповідного дослідження.

З'ясування й окреслення предмета етики передбачає принципово інше бачення моделі людського буття, ніж традиційне. Центром її є людина як суверенна одиниця буття, своєрідна монада, цілісна суверенна особистість, здатна до саморегулювання, самовдосконалення, самореалізації, самостимулювання. Соціальна реальність розглядається як зовнішнє щодо людини утворення, що

постійно вривається в її буття, пред"являючи численні вимоги у формі юридичних законів, адміністративних розпоряджень, норм, правил, приписів. Усі вони відчутно впливають на діяльність, поведінку, духовний світ людини. Попри те, кожна людина є безмежним, індивідуальним, унікальним світом, світом-космосом.

2. Предмет етики: історія формування.

Історія розвитку етичної думки налічує майже 26-віковий період свого існування. Викристалізовуючись із великої багатоманітності відображеної в людській думці моральної практики, етична думка поєднується з теоретичним осягненням моралі як особливого соціал. явища. Зауважимо, що процес становлення етичної думки пов'язаний з рядом труднощів, урахування яких важливе при аналізі історико-етичного матеріалу. Первісна злитість людського світосприймання тісно переплела конкретно-практиковану мораль з ідеальними уявленнями про її сутність, місце в життєдіяльності суспільства, значення для кожної людини. Більш того, на ранніх етапах свого розвитку мораль була невіддільною від панівних у суспільстві міфів і ритуалів, традицій і фольклору, обов'язків індивіда перед Богом і своєю спільністю. Тут етична думка репрезентована в численних зводах законів ранніх держав, найдавнішій словесності — епосі, «літературі мудрості», фольклорних формах, текстах священних релігійних книг. Разом із тим не лише мізерність, фрагментарність, а й, головним чином, недостатня виділеність самого предмета (моралі) не дає можливості кваліфікувати розглядуваний матеріал як власне етичний.

Саме в соціальній і пізнавальній ситуації вирішення практичних моральних проблем набуває статусу теоретичної проблеми, тобто формується в предмет етики як учення про моральні цінності та норми, про морально належне в людській життєдіяльності. Інакше кажучи, в ході соціального та морального розвитку людства вимальовується лінія власне етичної думки, що існує нарівні й паралельно з раціонально відображеною моральною практикою.

Епіцентром такого типу відношення, в тому числі й проблем моральності, виступала свого часу грецька культура. Що ж до становлення філософської психологічно-морально орієнтованої думки в культурах Стародавнього Сходу, то воно значною мірою характеризувалося тією синкретичністю всієї системи духовної культури, що була притаманна традиційним суспільствам. Усі основні давньосхідні вчення (конфуціанство, даосизм, буддизм) були водночас і релігією, й наукою, й філософією, й етикою. Вичленити останню з цієї цілісної системи надзвичайно складно хоча б тому, що обґрунтування етики невіддільне від філософсько-релігійного світобачення.

Попереджаючи змістовний розгляд основних результатів історичного розвитку етичної думки, слід підкреслити ще одну суттєву для даного аналізу обставину. За всієї виокремленості етики в самостійну стосовно моралі пізнавальну галузь, етичні системи були позначені відбитком епохи, класу, особистості.

По-перше, це існуючі надіндивідуальні механізми наукової діяльності, що відображають соціокультурну детермінацію в ту чи іншу епоху (наприклад, «панівний стиль мислення», «глобальні схеми мислення» і т. п.).

По-друге, це панівні ідеологічні уявлення, котрі освячують як само собою зрозумілі існуючі соціальні умови: історично-конкретний тип суспільних відносин, що породжує конкретно-історичний тип особистості та форми буття людини (це відображено, наприклад, в ідеологічному прийнятті Арістотелем рабства як норми).

По-третє, це елементи раціоналізації морал свідомості, морал уявлень самого мислителя як безпосереднє відбиття конкретно-історично моральної свідомості в теоретичній.

В кінцевому підсумку врахування конкретно-соціальної залежності змісту етичних учень дає можливість здійснити історичну систематизацію та виділення трьох основних етапів в історичному розвитку етичного знання з точки зору зміни

основних соціальних і пізнавальних параметрів. Йдеться про три періоди в розвитку етичної думки: античності, середньовіччя, Нового часу, що відображають розвиток етичного знання й характеризують його становлення в системах духовного виробництва соціально-історичних епох. Властива їм якісна визначеність культури, її статусу в системі панівних соціальних відносин своєрідно забарвлює теоретичні вирішення основних філософсько-етичних проблем.

3. Мораль як форма суспільної свідомості. Сутність моралі, її структура та функції.

Сутність і особливості моралі. У всі часи вчені по-різному тлумачили сутність моралі:

- як досвід житейської мудрості;
- як школу виховання людини, навчання її добродетельності;
- як виконання божественних заповітів, що забезпечують безсмертя особистості;
- як вищу насолоду, вдоволеність індивіда своєю поведінкою;
- як найкоротший шлях до щастя;
- як самоцінне служіння честі;
- як виконання незаперечного обов'язку;
- як інструмент збереження порядку в суспільстві;
- як забезпечення чесності у взаєминах людей;
- як вимогу суспільної користі;
- як викриття банальної, несправедливої дійсності, «суд над життям» і собою;
- як служіння ідеалу;
- як засіб взаєморозуміння і згуртування людей;
- як особливий засіб пізнання;
- як визначення вищого сенсу людського життя тощо.

Мораль є системою поглядів, уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Її основу становлять переконання, звичаї, традиції, громадська думка. Вона охоплює всі сфери

суспільного буття: ті, що регулюються державою і ті, які держава чи громадські організації не регулюють.

Мораль – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людей; одна з форм суспільної свідомості.

Мораль є свідченням певного рівня розвитку, духовної зрілості людини, характеру її відносин з іншими людьми і світом.

Основні функції моралі

Кінцевою метою функціонування суспільства є формування людини як цілісної, всебічно розвиненої особистості. Цю роль виконує насамперед мораль. Яка ґрунтується на принципі, згідно з яким людина є найвищою цінністю.

Регулятивна функція. Цю функцію здебільшого вважають головною, доводячи, що основний зміст моралі становлять відповідні вимоги (норми, правила, приписи). Саме завдяки їм мораль виконує регулятивну роль.

Комунікативна. Справжнього морального значення будь-який вчинок людини може набути тільки в міжособистісних стосунках, у контексті спілкування. Змістовність спілкування людей значною мірою залежить від рівня їх моральної культури, яка виявляється у доброзичливості, взаємоповазі, приязні.

Пізнавальна функція. Завдяки моралі індивід одержує перші уявлення про норми поведінки, які пред'являє йому суспільство (не тільки інформацію про норми, а й про те, як ними керуватися), про добро і зло, честь і гідність тощо.

Виховна функція моралі. Завдяки моралі здійснюється передавання досвіду попередніх поколінь, формуються уявлення індивіда про добро і зло, гідність, честь, справедливість, що сприяє його самовдосконаленню, виробленню практичних навичок жити і діяти згідно з вимогами суспільства.

Орієнтуюча функція моралі. Мораль збагачує людину не просто знаннями об'єктів самих по собі, а й орієнтує у світі культурних цінностей, допомагає ставитись до них диференційовано, віддаючи

перевагу вищим цінностям, які відповідають її потребам, інтересам і смакам.

Мораль як універсальний регулятор поведінки людини, відносин між людьми виконує найрізноманітніші функції, які обумовлюються сферою, характером вияву життєдіяльності особи, соціальних груп, суспільства.

4. Сутність і структура моральної свідомості.

З огляду на те, що в науковій літературі, а також у публіцистиці ми досить часто зустрічаємо поняття "свідомість", у різних варіантах - "наукова свідомість", "релігійна свідомість", "моральна свідомість", треба пояснити, що мається на увазі, коли ми вживаємо термін "моральна свідомість".

Свідомість людини - це ідеальне відображення і впорядкування реальності, і за своєю природою вона є цілісною. Але коли йдеться про людські вчинки, про моральні відносини, які являють собою специфічну реальність, хоч вона і не існує поза реальністю, як такою. То варто мабуть говорити і про специфічну ділянку людської свідомості, яка є ідеальним відображенням і впорядкуванням цієї специфічної реальності, власне моральної.

Оскільки моральна свідомість є вищим рівнем внутрішньої обумовленості відношення до реального життя, до цінностей, до мотивів діяльності, можна сказати, що моральна свідомість являє собою ідеальну, суб'єктивну сторону моралі. Моральна свідомість формує поняття (найбільш загальні з них називаються категоріями), які відіграють важливу роль у духовному освоєнні різних сторін навколишнього світу, виконуючи, з одного боку, роль інструмента пізнання, а з іншого являє собою певний рівень, ступінь пізнання. Специфікою поняття моральної свідомості є те, що вони по-своєму відображають моральне життя особи і суспільства. Ці ж поняття використовуються і для оцінки найрізноманітніших вчинків, що мають моральний характер. Це такі поняття як добро і зло, обов'язок, совість, честь, гідність і ін.

Структура моральної свідомості досить складна. Найперше, про що треба говорити при теоретичному розгляді моральної свідомості - це норми, вимоги, що регулюють відносини, поведінку людей.

Моральна норма - це найпростіша форма моральної вимоги, яка має обов'язковий характер і слугує приписом або заборонаю поведінки певного типу ("не убий", "не кради", "говори правду" тощо). Можна сказати, що норми це певні еталонні зразки загально прийнятої дії і світовідношення. Поряд із моральними нормами важливе місце у моральній свідомості посідають моральні принципи - найбільш загальне обґрунтування існуючих норм і критерій вибору правил поведінки. У принципах досить чітко виражені універсальні формули поведінки - справедливість, працелюбність, гуманізм, патріотизм тощо. У реальному житті моральні принципи досить часто поєднуються з певною ідеологією, а тому можуть перетворитися на знаряддя тиску на інших людей з позиції інтересів конкретних соціальних груп. Та й у житті ми можемо зустрітися з ситуацією, коли людина, яка сама жорстко виконує моральні принципи, спонукає чи примушує інших дотримуватись цих же принципів. Така позиція яку називають ригоризмом, не має відношення до моралі. Ще одним важливим структурним компонентом моральної свідомості є цінності. Цінності являють собою зміст норм. Це не просто зразки поведінки і світовідношення, а взірці, так би мовити, "у чистому вигляді", які виокремлюються як самостійні явища і визнаються у якості орієнтирів. "Добро", "гідність", "любов", "справедливість" тощо - це цінності вищого порядку.

Цінності не можна зводити до норми, вони завжди більше за неї. Норми без цінностей перетворюються на механічні, безглузді правила. Цінності примушують людину не просто наслідувати еталон, а прагнути до вищого. Моральною цінністю або "антицінністю" можуть бути різні прояви людського існування.

Разом з ускладненням моральних відносин, розвитком духовної культури і, звичайно теорії моралі, понятійний апарат моральної свідомості змінюється, стає більш змістовним. Проте, у центрі етичних досліджень завжди стоять так звані "вічні" проблеми людського існування, тому, що мораль звернена до проблем відносин людини і світу, відносин індивіда із ближніми і дальніми. Тому засадничі поняття моральної свідомості і етики суттєвих змін не зазнають і їх кількість відносно стабільна- добро, зло, обов'язок, совість, честь, гідність, справедливість, сенс життя, щастя.

5. Моральна свідомість і моральна практика: проблеми взаємодії та взаємозв'язку.

Моральна свідомість

Мораль не існує поза свідомістю, адже людські вчинки не отримали б морального виміру, якби людина не була здатна усвідомлювати їх суть, співвідносити їх з власними уявленнями про добро і зло, належне і справедливе, із власним сумлінням.

Моральна свідомість – вираження ідеального належного, на яке слід орієнтуватись.

Моральна свідомість – це свідомість, що керується певною системою моральних норм, оцінок і принципів у життєдайності, фіксує моральні відносини у суспільстві, що історично змінюються.

Моральна свідомість поділяється на суспільну (моральні погляди і оцінки певних груп людей) й індивідуальну (моральні погляди і оцінки індивідів).

Основними елементами суспільної моральної свідомості:

- моральні вимоги
- моральні цінності.

Елементи індивідуальної моральної свідомості:

- моральний обов'язок
- моральні цінності, що виявляються в моральних мотивах і ціннісних орієнтаціях особистості, почуттях сумління. Честі, гідності тощо.

Моральна практика (моральність)

Моральна практика – сфера і індивідуально-масових виявів поведінки, стосунків, діяльності, орієнтованих на найвищі, універсальні вселюдські цінності.

Моральну практику утворює моральна діяльність і моральні відносини.

Моральна діяльність – особлива сфера діяльності, що має предметно-змістову визначеність і специфіку. Вона становить значущість будь-якої діяльності, оскільки на неї поширюються моральні вимоги.

Моральна діяльність – єдність моральної свідомості і моральної діяльності.

Моральна діяльність і моральна свідомість взаємно породжуються і взаємно зумовлюються, існуючи одна завдяки ін.

Моральна діяльність проявляється через вчинки.

Здійснюючи вчинок, людина вступає в певні відносини з іншими людьми, із словом. Тим самим вона вступає в суспільні відносини, сукупність зв'язків і залежностей, які і називаються моральними відносинами.

По іншому, моральні відносини – це сукупність моральних зв'язків, у які вступають люди у процесі моральної діяльності.

Моральні відносини відрізняються в залежності від об'єкту і суб'єкту моральної дії, а також від способу життя.

Якими б не були моральні відносини за змістом, - їх внутрішнім вістряем є ставлення особистості до суспільства. Адже навіть інтимні душевні стосунки між близькими людьми передбачають орієнтацію на суспільно-корисні цінності – вірність, відданість. Безкорисливе бажання добра один одному. Однак, ставлення особистості до суспільного блага як вищої цінності обов'язково потребує не менш фундаментального ставлення суспільства до особистості як мети свого існування і розвитку. Не людина є засобом усіх суспільних перетворень, а суспільство є продуктом взаємодії людей, умовою саморозвитку і самореалізації людини.

6. Моральні відносини. Їх структура та функції.

Попри те, що мораль є вселюдським феноменом, існує немало підстав для виокремлення модифікацій моральних відносин і відповідних учень про ці відносини. Однак різновидів моральних відносин так багато і вони настільки різнопланові («розкидані» у часовій, просторовій, соціальній площинах), що класифікувати їх важко. До численних труднощів належить насамперед проблема вибору основи (принципу) поділу. Найлегше в цій ситуації вдатися до дихотомії — поділу вихідного поняття на два суперечні види поняття (моральні стосунки людей можна поділити на особистісні і не особистісні, професійні і непрофесійні), але такий поділ не дає змоги вибудувати складну, багатоступеневу класифікацію.

В основу поділу моралі на історичні типи покладено специфіку способу виробництва: у суспільстві з первісним способом виробництва існує відповідна, тобто первіснообщинна мораль, у суспільстві з рабовласницьким способом виробництва — рабовласницька тощо. Згідно з цим поділом характер моралі визначається способом виробництва. Оскільки і в сучасному світі існують різні способи виробництва (первіснообщинний, феодальний, капіталістичний), то це ускладнює проблему осмислення моралі як уселюдського феномену.

Визнавши, що мораль має всезагальний характер, наївно було б ігнорувати специфіку моралі народів Європи, Азії, Америки, Африки, Австралії та Океанії. Однак і мораль навіть одного народу далеко не однакова, оскільки на неї впливає багато чинників: належність до певної релігії, соціальної, профес. групи тощо. Моральні стосунки можуть бути особистісними (між приятелями, друзями, закоханими, рідними) і не особистісними.

Учення про особистісні моральні стосунки людей ще не набуло самостійного статусу, очевидно, тому що ці стосунки традиційно зводять до аналізу спілкування, додаючи іноді питання любові, шлюбу та сім'ї.

Досить розгалуженою є етика не особистісних моральних стосунків. Вона охоплює професійну етику (учительська етика, медична етика, юридична етика, етика підприємця тощо) і непрофесійну етику (вчення про специфіку моралі європейських, азійських, африканських, американських, австралійських та полінезійських народів; етика народів християнського, мусульманського віросповідань та ін.).

Осібне місце посідає моральне ставлення людини до природи. Відповідно до цієї схеми класифікації моральних відносин розрізняють різновиди етичної теорії. Вчення про моральне ставлення людини до природи називають екологічною етикою. Моральне ставлення людини до неживої природи є важливим розділом цього вчення, який можна розглядати як самостійний напрям екологічної етики (на відміну від учення про моральне ставлення людини до живої природи — біологічної етики), що донині не має адекватної назви. До речі, біологічна етика має своїм предметом моральне ставлення людини не тільки до флори і фауни, а й до себе, до людини як живої істоти.

Така класифікація різновидів моральних відносин умовна, оскільки вони не існують у чистому вигляді. Кожна людина, наприклад, одночасно є представником і людства, і свого народу; перебуває і в особистісних, і в не особистісних відносинах; належить до певної професійної групи тощо. Проте без класифікації моральних стосунків людей не можна виявити й осмислити їх специфіку.

7. Походження та етапи розвитку моралі. Загальнолюдське та конкретно-історичне в моралі.

Узагальнююче визначення передумов виникнення моралі включає, по-перше, формування у стародавньої людини абстрактного мислення, здатності утворювати загальні поняття, визначати зв'язки й закономірності, формулювати принципи — наскільки це взагалі можливо на тому рівні. З розвитком цієї риси людської свідомості пов'язують узагалі появу ідеології, що вміщує

зародки багатьох сучасних форм свідомості: філософії, релігії, науки, моралі, мистецтва, політики, права тощо. Дані про можливий час виникнення цієї синкретичної (зливої, нерозчленованої) ідеології різні: першими ознаками володів, мабуть, уже неандерталець (200—30 тис. років тому), а явними, стійкими — кроманьйонець (40—10 тис. років тому). Навички абстрактного мислення дозволяли давній людині формулювати закони світу, природи і людського суспільства.

По-друге, передумовою моральної свідомості можна вважати вироблення на початку людської історії соціального способу передачі інформації, соціальної спадковості, на відміну від генетичної програми поведінки — основи способу життєдіяльності всіх тварин. Якщо виходити з того, що людина є якоюсь мірою продовженням деяких тенденцій розвитку, випробуваних природою на тваринах, можна помітити, що у міру ускладнення живої істоти в її житті збільшується роль виховання через спілкування з собі подібними. Найважливіше це для близьких родичів людини — приматів, що мають дуже складну систему стосунків. З розвитком форм життя зростає ступінь індивідуалізації окремої істоти і ступінь її свободи. Без цих понять неможливо визначити суть моралі. Принциповою характеристикою людського існування, на відміну від тваринного, є не стільки відповідність матриці — інформації про життєдіяльність, закладеній у кожному організмі, скільки розвиток способу життя. Якщо тварина зберігає своє існування завдяки тому, що знає, як слід діяти, то сутність людського буття — у змінні. Тільки людина сумнівається у своїй суті, суті свого буття, своєму призначенні. Тому вона й визначається як істота переважно моральна: постійний розвиток, крім свободи, потребує величезної відповідальності за прийняття рішення і наслідки цього вибору.

Нарешті, ще одна обставина: на відміну від біологічної програми, мораль гнучкіше реагує на зміни середовища

проживання. Людство переживає значні зміни у коротші строки порівняно з природою. Що далі людина від природи, ці зміни інтенсивніші, оскільки суспільство само змінює себе, свій світ і свою діяльність. Безумовно, це також накладає відбиток на всю систему культури, включаючи мораль. Як і все живе, людство не дуже любить різкі й значні зміни в умовах існування. Як і все живе, людина захищає своє життя і добробут. За досить значних змін засобів і шляхів досягнення мети з часу свого виникнення до наших днів призначення моралі можна вважати порівняним з інстинктивною програмою всього живого у нашому світі: мораль робить можливим збереження існування людини.

У особливості діяльності закладена третя передумова виникнення моралі: людська здатність діяти без розрахунку на негайний очевидний результат. Тварина діє, маючи на меті те, що існує об'єктивно: плід манго чи мишу. Принципова відмінність людської діяльності полягає в тому, що її мета до початку дії ідеальна, уявна. Початок дії та досягнення мети можуть розділяти роки, отже з людською терплячістю не може рівнятися навіть котяча. Людина планує засоби та спосіб дії і, нарешті, діє, одержує бажане, співставляє із задуманим і, як правило, буває розчарованою: уявне здавалося привабливішим. У цій незадоволеності — запорука людського розвитку і дуже важлива особливість ставлення до світу, на яку спирається також і мораль.

Людський розвиток і, таким чином, людська мораль, починаються з того моменту історії, коли суспільство набуває можливості підтримувати існування слабких, позбавлених здатності приносити здобич, і цим кладе початок відокремленню ідеології від практичної діяльності, зближенню зв'язку поколінь (накопиченню соціального досвіду, соціальної спадковості). Принцип безкорисливого ставлення пом'якшував соціальне напруження, мабуть, урятував не одне життя у найжорстокіші часи і втілений у багатьох сучасних релігійних системах, наприклад,

християнському милосерді без сподівань на винагороду, славу, вдячність людей.

Отже, характеристики моралі тісно пов'язані з тим, яким чином людина мислить, діє, поєднана з собою подібними в ті чи інші форми суспільства: мораль виникає внаслідок формування абстрактного мислення, соціальної спадковості, діяльності з «відстроченим» результатом.

8. Моральні засади формування і функціонування професійної етики (Декларація Ради Європи про поліцію, Закон України «Про міліцію»).

Нині існуюча в Україні модель правоохоронної системи за багатьма критеріями не відповідає сучасним потребам суспільства та загальновизнаним міжнародним демократичним стандартам у цій сфері. Сучасні зміни соціально-економічних і політико-правових умов функціонування правоохоронної системи, курс нашої держави на євроінтеграцію детермінують потребу в реформуванні системи правоохоронних органів, адаптації її до суспільних потреб і можливостей держави.

Наслідки цих реформ працівники ОВС, а також інші громадяни України зможуть відчутти через певний період часу, а результати особистого реформування ставлення до своїх службових обов'язків може показати кожен міліціонер уже сьогодні, за умови чіткого усвідомлення всієї повноти відповідальності й обов'язку перед країною та самим собою.

“Хочеш змінити світ – почни з себе”. Цей вислів залишається актуальним і сьогодні, особливо для працівників правоохоронних органів. Благополуччя і порядок в країні – це справа кожного громадянина, кожного працівника державної служби, а відповідно, кожного працівника ОВС.

Усі ми бажаємо жити у високо розвинутій, правовій Україні, де панують закони та справедливі суди, відсутня корупція, дотримуються права і свободи людини тощо. Але чи робить кожен з нас все, що від нього залежить, для досягнення цієї мети. Ми самі

того не помічаємо як привили собі звичку критикувати всіх і вся за всі незгоди, незручності та труднощі, що нас оточують, як у службовій діяльності, так і в особистому житті. Але за цими проблемами стоять такі самі люди як ми, прикриваючись своїми особистими труднощами, виявами бюрократії та наслідками кризових явищ. Люди всюди однакові. Просто ніхто не хоче починати зміни із себе. На жаль, люди не завжди усвідомлюють, що всі вони тісно пов'язані один з одним. Не завжди розуміють, що кожний з них і є частина влади, частина держави, яку вони звинувачують.

Свідомість є вищою формою відображення суспільного буття. Свідомість виникає у процесі діяльності та виявляється в ній, тому важливим елементом регулювання правоохоронної діяльності є професійна свідомість працівників ОВС.

Структура професійної свідомості працівників міліції включає в себе два елементи: професійний (правосвідомість) та моральний (моральну свідомість). Аналізуючи елементи структури професійної свідомості, необхідно мати на увазі її єдність і цілісність. Оскільки мораль і право – невід'ємні категорії, неможливо також чітко розмежувати моральну та правову свідомість працівників ОВС. Але сфера дії моралі, моральної свідомості, моральної (етичної) культури набагато ширша за правову, оскільки вона регулює тією чи іншою мірою всі суспільні відносини. Численні дослідження показали, що забезпечити соціально адекватну та законослухняну поведінку людей в умовах держави можна лише через моральну та правову свідомість одночасно. Право не може бути відділене від моралі.

Моральні вимоги звернені до совісті людини, пов'язані із саморегуляцією вчинків, усвідомленням свого обов'язку, відчуттям справедливості. Вони орієнтовані на свідоме та добровільне дотримання моральних принципів та норм. Українські закони характеризуються достатньою гнучкістю, що дає змогу їх виконавцю, у тому числі і працівнику міліції, вибирати з наявних

альтернатив найбільш доцільне та справедливе рішення. У реалізації цього вибору визначну роль відіграють норми моралі, моральна свідомість.

В основі моральної свідомості лежить моральний принцип, який разом з іншими характеризує вихідну моральну позицію особистості. Таким базисним принципом свідомості правоохоронних органів, зокрема працівників ОВС, є принцип законності, дотримання якого – це не тільки службовий, а й моральний обов'язок кожного правоохоронця.

Службовий обов'язок працівника правоохоронних органів є моральним у його об'єктивному та суб'єктивному вираженні. Моральна цінність об'єктивного змісту обов'язку полягає у вирішенні найбільш високого та справедливого завдання – захист прав та свобод громадян, забезпечення безпеки своєї країни, зміцнення правопорядку.

Важливою складовою морального обов'язку працівників міліції є самодисципліна. Необхідний такий високий ступінь розвитку морального ставлення до обов'язку, коли жоден учинок не здійснюється всупереч самосвідомості, а виконання обов'язку підкріплюється велінням совісті, коли дисципліна, як основне вираження професійного обов'язку, стає самодисципліною. Внутрішня готовність підкорюватися вимогам Присяги, наказів, розпоряджень своїх керівників, що усвідомлюється як внутрішнє переконання – це найвища міра відповідальності, готовність виконати професійний обов'язок, не примусово, а по совісті, добровільно.

Підвищення дипломатичної культури, опанування працівниками ОВС мистецтвом полеміки, виховання у собі почуття власної гідності й навички поваги такого самого почуття в інших, професійно грамотні дії у стосунках з масами дають гарантію успіху під час виконання безпосередніх обов'язків працівників міліції.

Таким чином, саме моральне усвідомлення та глибоке розуміння своєї ролі, місця і значення в розбудові правової держави має стати твердою основою професійних та моральних якостей кожного працівника ОВС.

9. Мораль і право як головні регулятори професійної діяльності правоохоронців, їх єдність та свідомість (Закон України «Про захист суспільної моралі»).

Коли стоїть завдання показати відмінності моралі і права як суспільних явищ, то звичайно наголошують на такому:

1. Мораль насамперед розглядається як найбільш давній спосіб соціальної регуляції і саморегуляції поведінки людини, що виникає і розвивається ще у доцивілізаційний період, а право, як і держава, — продукт цивілізації.
2. Право регулює тільки такі відносини між людьми та соціальними спільнотами, які виходять за межі міжособистісних і тому підлягають зовнішньому контролю; натомість мораль передусім є внутрішнім регулятором поведінки людини.
3. Мораль — універсальний регулятор поведінки людей, регулює різноманітні її види, тобто сферу впливу моральних норм на суспільні стосунки не завжди можна вкласти в певні береги; право ж регулює лише найбільш важливі і актуальні з точки зору суспільства та держави відносини, які зрештою отримують загальнообов'язкове визнання.
4. Джерелом моралі є повсякденна практична діяльність людей, і тому вона відображає належне з точки зору окремих спільнот, соціальних груп та об'єднань, суспільних інтересів, а право формулюється законодавцем і виражає загальнодержавну волю.
5. Норми моралі створюються у стихійній творчості людей, містяться в їх свідомості і не мають писемного вираження; натомість правові норми формул. і встановл., як правило, у писемній формі, яка надає їм певного змісту та вказує на їх загальнообов'язковість.

6. Правові норми вводяться у дію офіційно і набувають сили у точно встановлений термін, тоді як моральні норми поширюються поступово, у міру їх сприйняття й засвоєння громадс. думкою окремих спільнот, соц. груп та об'єднань, соц. інститутів, суспільством.

7. Правовим нормам властива детальна регламентація поведінки суб'єктів сусп. життя, моральні ж приписи виступають найчастіше як загальні, абстрактні, а не конкретні правила.

8. Норми права завжди складають єдину за своєю сутністю, змістом та соціальним призначенням систему. Щодо моралі, то у суспільстві може існувати декілька систем моральних норм.

9. Виконання приписів правових норм забезпечується шляхом офіційного закріплення прав і обов'язків учасників соціальних відносин та підтримки спеціально створеними державною владою інститутами, які при необхідності можуть вдаватися до примусу; що стосується вимог моральних норм, то їх виконання забезпечується впливом громадської думки, переконаннями людей.

10. Мораль є більш гнучкою та динамічною системою соціальних норм, а право внаслідок набуття формального визначення змісту виступає як більш стабільне явище, яке може за певних умов бути

Отже, мораль і право відрізняються за багатьма параметрами, але у них багато спільного. І мораль, і право виконують загальну соціальну функцію — регулюють поведінку людей, виражають загальнолюдські уявлення про належне і справедливе.

10. Моральна сутність служіння суспільству і державі.

У всі часи вчені по-різному тлумачили сутність моралі:

- як досвід житейської мудрості;
- як школу виховання людини, навчання її доброчесності;
- як виконання божественних заповітів, що забезпечують безсмертя особистості;

- як вищу насолоду, вдоволеність індивіда своєю поведінкою;
- як найкоротший шлях до щастя;
- як самоцінне служіння честі;
- як виконання незаперечного обов'язку;
- як інструмент збереження порядку в суспільстві;
- як забезпечення чесності у взаєминах людей;
- як вимогу суспільної користі;
- як викриття банальної, несправедливої дійсності, «суд над життям» і собою;
- як служіння ідеалу;
- як засіб взаєморозуміння і згуртування людей;
- як особливий засіб пізнання;
- як визначення вищого сенсу людського життя тощо.

Мораль як одна з форм суспільної та особистісної свідомості є системою поглядів, уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Її основу становлять переконання, звичаї, традиції, громадська думка. Вона охоплює всі сфери суспільного буття: ті, що регулюються державою (політика, виробництво, соціальна сфера, сім'я тощо), і ті, які держава чи громадські організації не регулюють (дружба, любов, товаришування, побут.

Мораль (лат. *moralis* – моральний) – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людей; одна з форм суспільної свідомості.

Мораль є свідченням певного рівня розвитку, духовної зрілості людини, характеру її відносин з іншими людьми і світом.

12. Загальнолюдське й професійне у моралі працівника міліції.

Правоохоронці, насамперед працівники органів внутрішніх справ, перебувають на передньому рубежі боротьби за закон, порядок, справедливість, виконуючи при цьому й профілактичну функцію.

Передумовою ефективного виконання ними своїх функцій є взаєморозуміння міліції і громадян. Цій меті служить система

професійної освіти й виховання працівників органів внутрішніх справ. Важливу роль при цьому відіграє моральне їх виховання, а також пізнання ними теорії моралі (етики) та міліцейської (поліцейської) деонтології— розділу етики, що розглядає проблему обов'язку працівників органів внутрішніх справ, сферу моральних вимог до них.

Досконале знання етики не може автоматично змінити моральних поглядів, почуття людини: егоїст не стане враз альтруїстом, фанатик — толерантною людиною тощо. Проте ці знання можуть допомогти, людині вберегтися від численних життєвих спокус.

Професійна діяльність працівників ОВС передбачає їх спілкування як зі своїми колегами та право послушними громадянами, так і з правопорушниками, злочинцями. Спілкування міліціонера з колегами нагадує взаємини військових, що вимагає відповідних фахових знань, умінь, навичок і таких моральних властивостей, як вірність (насамперед закону), мужність, відвага, стійкість. Для цього необхідні належна фізична та бойова підготовка. Спілкування з правопорушниками та злочинцями, крім перелічених, передбачає і специфічні моральні якості, знання, уміння і навички.

Від працівника міліції часто залежить доля людини, її рідних і близьких, що накладає на нього особливу відповідальність, додаткові обов'язки. Тому етика для працівників правоохоронних органів не менш значуща, ніж комплекс юридичних дисциплін. Адже право зацікавлюється людиною тоді, коли вона здійснила чи не здійснила певний вчинок, внаслідок чого було завдано шкоди суспільству або іншій людині. Етику цікавить не тільки результат, а й мотив вчинку.

Працівнику правоохоронних органів неправильна оцінка людини іноді може коштувати життя.

Міліція України покликана захищати інтереси суспільства. Однак стереотип упереджено негативного ставлення до неї громадян ще залишається незмінним. Цей негативізм породжений

традиційною опозиційністю владі та її інститутам, укоріненими уявленнями, що міліція виконує здебільшого каральні функції, і нездоровими проявами у середовищі її працівників.

На суттєві зміни у діяльності ОВС і сприйнятті її громадськістю можна розраховувати у зв'язку з формуванням в Україні правової держави. Здобути прихильність, визнання, авторитет у громадян міліція зможе лише високопрофесійною діяльністю, яка відповідатиме принципам моралі.

13. Внутрішня структура професійної етики працівника міліції, специфічність моральних норм. «Кодекс честі працівника ОВС України»: основні положення.

Сутність професійної діяльності правоохоронних органів України безпосередньо виявляється в їх назві: це забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів, запобігання і припинення правопорушень, охорона і забезпечення громадського порядку (ЗУ "Про міліцію", ст.2). А всі інші функції – виявлення і розкриття злочинів, захист власності, участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам та інші, є елементами цього важливого обов'язку. Правоохоронні органи -- це елемент владних структур держави – який повинний бути гарантією права і законності як системи соц норм і відношень, що забезпечують нормальну життєдіяльність нашого суспільс.

Основними методами професійної діяльності правоохоронних органів України як визначають нормативні документи, є переконання, профілактика правопорушень, роз'яснювальна робота і, як виняток, примусові санкції, застосування спеціальних засобів і вогнепальної зброї, затримання, які можуть також приймати форму прямого насилля.

Людина живе не тільки хлібом, а насамперед прагне правди, свободи, совісті, честі і моральності.

Ті якості, які традиційно вважаються моральними і невід'ємною стороною службової діяльності співробітника правоохоронних

органів, показником його професійної майстерності, рівня морального і культурного розвитку.

Як зазначається в Кодексі честі працівника ОВС України, діючому з 1991 року, «Народ України, надавши широкі повноваження співробітникам ОВС у сфері охорони правопорядку, вправі вимагати від них чесного і сумлінного виконання посадових обов'язків на основі високого професіоналізму, чуйного ставлення до конституційних прав і свобод громадян незалежної України».

Працівник органів внутрішніх справ повсякденно втручається в складні сфери людських взаємовідносин, виступає в ролі арбітра в конфліктних ситуаціях, що зачіпають долі багатьох людей. Як представник державної влади він не може бути необ'єктивним, грубим, недобррозичливим, безтактним. Обов'язкова якість працівника – тримати себе коректно, з гідністю, притаманною правоохоронцю. Його основний обов'язок полягає в «служінні суспільству, захисті життя і майна громадян, сприянні повазі до всіх законодавчих акті держави».

Специфікою роботи ОВС є постійні психологічні і фізичні навантаження. Але це суспільно необхідна і почесна справа, яка вимагає від кожного працівника високих загальнолюдських та професійних якостей.

Сторона діяльності ОВС знаходить відображення у відповідних документах. Зокрема у програмі "Міліція і народ – партнери ", у «Концепції розвитку системи МВС України», схваленою урядом 24 квітня 1996 р.

Особливо посилилася увага керівництва МВС по морально-виховних аспектах правоохоронної діяльності в останні роки, що знайшло своє відображення в ряді наказів. Зокрема Наказі МВС №322 від 29 квітня 2001 р. "Про невідкладні заходи щодо підвищення рівня загальної та професійної культури поведінки працівників ОВС". Про це свідчить і прийняття колегією МВС України 5 жовтня 2000 р. «Етичного кодексу працівника органів внутрішніх справ України», який визначає моральні обов'язки і

етичні норми поведінки, що стали основою загальних вимог до професійних якостей кожного співробітника.

15. Відображення принципів гуманізму, справедливості та законності в законах України «Про міліцію» та «Про оперативно-розшукову діяльність».

Сутність професійної діяльності правоохоронних органів України безпосередньо виявляється в їх назві: це забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів, запобігання і припинення правопорушень, охорона і забезпечення громадського порядку (ЗУ "Про міліцію", ст.2). А всі інші функції – виявлення і розкриття злочинів, захист власності, участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам та інші, є елементами цього важливого обов'язку. Правоохоронні органи -- це елемент владних структур держави – який повинний бути гарантією права і законності як системи соціальних норм і відношень, що забезпечують нормальну життєдіяльність нашого суспільства.

Специфікою роботи ОВС є постійні психологічні і фізичні навантаження. Але це суспільно необхідна і почесна справа, яка вимагає від кожного працівника високих загальнолюдських та професійних якостей.

Працівник правоохоронних органів постійно перебуває в сфері морального впливу суспільства та своєї службової структури. З одного боку, він постійно відчуває виховний вплив суспільства, що формує його особистість у відповідності з принципами суспільної моралі, а з іншого, сам він своєю діяльністю здійснює виховний вплив на громадян – позитивний, якщо виконання ним вимог закону служить справі соціальної справедливості і усвідомлюється громадянами як суто моральне, негативний – якщо його діяльність сприймається громадянами як несправедлива і тим самим аморальна.

Особливо посилилася увага керівництва МВС по морально-виховних аспектах правоохоронної діяльності в останні роки, що

знайшло своє відображення в ряді наказів. Зокрема Наказі МВС №322 від 29 квітня 2001 р. “Про невідкладні заходи щодо підвищення рівня загальної та професійної культури поведінки працівників ОВС”. Про це свідчить і прийняття колегією МВС України 5 жовтня 2000 р. “Етичного кодексу працівника ОВС України”, який визначає моральні обов’язки і етичні норми поведінки, що стали основою загальних вимог до професійних якостей кожного співробітника.

Моральна сутність служіння працівників міліції людині, суспільству і державі – один з найважливіших чинників виховання у громадян поважного ставлення до закону.

16. Справедливість як категорія та принцип професійної етики працівників міліції.

Професійна етика — це комплекс морально-професійних норм, що визначають ставлення людини до своїх професійних обов’язків, відповідний тип поведінки працівника і регулюють відносини у трудовій діяльності. Разом з тим, професійна етика як наукова дисципліна має на меті осмислення цих моральних вимог, цінностей, норм і аналіз практики втілення їх у життя у конкретних суспільних відносинах. Отже, професійна етика як наука дає обґрунтування ціннісним переконанням певної професії, професійним методам роботи та засобам їх практичного застосування.

Основні принципи моралі — справедливість, законність та гуманізм — є вихідними і для будь-якої професійної етики: медичної, педагогічної, юридичної, етики державного службовця, ділових відносин тощо. Професійна етика ставить за мету підготувати особу безпосередньо до професійної діяльності та специфічних проблем, пов’язаних із нею, і, насамперед, до адекватного сприйняття цієї діяльності як самою особою, так і суспільством загалом. У виконанні цього завдання, покладеного на неї, професійна етика апелює безпосередньо до основних принципів моралі, дотримання яких має забезпечувати

повноцінність і значущість проф. діяльності у суспільному житті.

Справедливість — це принцип, що регулює відносини між людьми як членами суспільства, які внаслідок цього мають певний соціальний і правовий статус, наділені обов’язками і правами.

Законність — це імперативна настанова орієнтувати власну діяльність та взаємовідносини на дотримання норм права.

Гуманізм — це світоглядний принцип і принцип етики, що означає визнання людини вищою цінністю, віру в людину, її здатність до самовдосконалення, вимогу свободи і захисту гідності особи, ідею про право людини на щастя, про те, що розвиток і внутр. вдосконалення особи має бути кінцевою метою суспільства.

Сутність професійної діяльності працівників правоохоронних органів України — це забезпечення особистої безпеки громадян, захист їхніх прав і свобод, законних інтересів, запобігання і припинення правопорушень, охорона та забезпечення громадського порядку (ЗУ «Про міліцію», ст. 2). Інші функції — виявлення і розкриття злочинів, захист власності, участь у наданні соціальної та правової допомоги громадянам тощо — є складовими цього важливого обов’язку. Правоохоронні органи — владні структури держави, що гарантують права і законність системи соціальних норм і забезпечують нормальну життєдіяльність нашого суспільства.

Діяльність міліції базується на принципах законності і гуманізму, поваги до особистості, соціальній справедливості, вона передбачає взаємодію з трудовими колективами, громадськими організаціями і населенням (ЗУ «Про міліцію»).

18. Моральні основи оперативно-розшукової діяльності (Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Традиційно до найважливіших рис візуального спостереження прийнято відносити те, що зміст даного виду оперативно-розшукової діяльності носить негласний характер і в деякій мірі пов’язаний з обмеженням конституц. прав громадян.

Дана обставина залишає місце для цинічних стверджень про те, що питання моралі та етики для професійного оперативного працівника не існує.

Подібна позиція є результатом відображення поверхневого погляду на суть як візуального спостереження безпосередньо, так оперативно-розшукової діяльності в цілому. Дійсно, характер оперативно-розшукової діяльності в законі визначається лише в загальних рисах, не кажучи вже про візуальне спостереження; підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують даний вид діяльності, вміщують приписи розмитого характеру поведінки оперативного працівника; практика проведення візуального спостереження пов'язана з необхідністю спілкування оперативного працівника з людьми далеко не бездоганної моралі, що може спричинити професійну деформацію; специфічність засобів і методів візуального спостереження зовнішньо обумовлюється як би існуюче моральне протиріччя між метою і низькими засобами її досягнення.

Одне з фундаментальних положень наукової етики є те, що немає раніше обумовлених добрих чи поганих засобів, а є засоби вимушеності. Але при цьому вона диктує діяти за принципом – ціль визначає, а не виправдовує засоби. Таким чином, кожному оперативному співробітнику потрібно здійснювати підбір засобів, маючи на увазі певні параметри. До їх числа можуть бути віднесені наступні:

- засіб повинен бути адекватним умовам поставленої задачі;
- засіб повинен бути достатнім для досягнення поставленої мети, застосування обраного засобу повинно дозволити ефективно вирішити поставлену задачу, не залучаючи для цього інші засоби;
- засіб, який обраний для вирішення поставленої задачі, не повинен знищувати морального характеру мети, більш високої в порівнянні з тією, яка відповідає задачі, що вирішується.

Таким чином, з етичної точки зору, здійснення оперативно-розшукової діяльності в основі слід розглядати як моральний

компроміс, на який суспільство повинно йти для досягнення благородної мети, але який тим не менше, припускає, що в будь-якому випадку засіб повинен бути адекватним меті.

Стосовно самого візуального спостереження, потрібно відмітити, що компроміс – мабуть найбільш тонкий і складний акт морального вибору, де великий ризик знищення морального характеру мети в процесі її досягнення. Приймаючи до уваги, що саме по собі візуальне спостереження не може розглядатися в якості моральних компромісів, рішення проблеми моральної доцільності багато в чому визначається мірою розробки інституту моральної крайньої необхідності.

Характеристика моральних основ візуального спостереження була б неповною, коли б не сказати про те, що відповідна специфіка накладає особливий морально-психологічний відбиток на характер спілкування співробітників оперативної служби між собою і оперативних апаратів взагалі. В цьому зв'язку дотримується ряд правил (звичаїв), які стосовно до діяльності інших служб можуть викликати непорозуміння і навіть конфлікти.

Все перераховане вище, вказує не те, що моральні та етичні аспекти проведення візуального спостереження, безпосередньо стосуються оперативних працівників, і для успішного його проведення необхідно розуміти суть всієї оперативно-розшукової діяльності як виду державної правоохоронної діяльності.

20. Непорушність принципів гуманізму, законності і справедливості та вимоги щодо їхнього додержання у Кримінальному кодексі України.

В Конституції України наразі визначені і відображені у КК України принципи:

- законності – у поєднанні з принципом ультраактивності кримінального закону: ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення

Згідно з частинами 3 і 4 ст. 3 КК України принцип законності у кримінальному праві означає, зокрема, що: а) жодним

іншим законом, крім КК, не може визначатися, що є злочином, а також повторністю, сукупністю і рецидивом злочинів, співучастю у злочині, готуванням до злочину і замахом на злочин, встановлюватися види і розміри покарання за злочин, а також умови, за яких є можливими звільнення від кримінальної відповідальності чи від покарання, визначатися інші кримінально-правові наслідки вчинення злочину тощо; б) забороняється застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією, тобто заповнення прогалини у КК шляхом застосування його положень до випадку, який є подібним, але прямо КК не передбачений.

- *nullum crimen nulla poena sine lege*: діяння, які є злочинами, та відповідальність за них визначаються виключно законами України;

- ретроактивності кримінальн закону: закони та ін норм-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи;

- *ne bis in idem*: ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

- індивідуального характеру юридичної відповідальності;

- презумпції невинуватості: особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду;

- визначення лише законом і встановлення лише вироком суду будь-яких обмежень в користуванні правами людини і громадянина стосовно засудженого;

- заборони жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність покарань.

У КК України закріплені наступні принципи кримінального права:

Принцип законності

Злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом; приписи закону про кримінальну відповідальність мають визначати кримінально каране діяння у чітких й ясних виразах і не підлягають розширювальному тлумаченню; застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено.

Принцип справедливості

Покарання та інші кримінально-правові заходи, застосовувані до особи, яка вчинила діяння, передбачене цим Кодексом, повинні відповідати характерові і ступеневі суспільної небезпеки злочину та обставинам його вчинення; ніхто не може двічі підлягати кримінальній відповідальності за один і той самий злочин.

Принцип гуманізму

Закон про кримінальну відповідальність забезпечує охорону людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки як найвищої соціальної цінності; особі, яка вчинила злочин, суд призначає покарання, необхідне і достатнє для її виправлення і попередження нових злочинів; у випадках, передбачених цим Кодексом, допускається звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання чи його відбування, а також заміна покарання більш м'яким; покарання та інші кримінально-правові заходи, що застосовуються до особи згідно з цим Кодексом, не можуть мати своїм змістом завдання фізичних страждань чи приниження людської гідності.

25. Взаємозв'язок мотиву, психологічного рішення та внутрішніх переконань у моральному виборі.

В історії філософсько-етичної думки одне з визначальних місць належить проблемі свободи морального вибору людиною дій і вчинків, що відрізняються від соціально-масової поведінки більшості. Будучи однією з вічних тем у діалозі різних епох і культурних традицій, ця проблема, певно, як ніяка інша несла на собі відбиток різних ідей і суперечливих суджень, політичних і теоретичних спекуляцій самовизначенні особистості ідеї, ідеали,

переконання, оскільки відіграють по суті вирішальну роль у ставленні особистості до власної позиції в моральному виборі й виступають підґрунтям ціннісних орієнтацій. Як тут не згадати вираз Лютера «тут стою й не можу інакше!», котрий якраз і відображає здатність людини протипоставити єдину, особистісну позицію обставинам реальної дійсності.

Моральний вибір у власному розумінні слова — це не просто вибір тільки особистої позиції в житті, а й вибір граничних для особистості цінностей, котрі стоять за нею.

Розв'язання загальнофілософської проблеми вибору пов'язане із з'ясуванням природи і сутності людини, її свободи — здатності людини діяти відповідно до своїх інтересів і цілей, враховуючи знання законів об'єктивної необхідності.

Моральний вибір — акт моральної діяльності, який полягає в тому, що людина, виявляючи свою суверенність, самовизначається стосовно системи цінностей і способів їх реалізації в лінії поведінки чи окремих вчинків.

Моральним вважають лише такий вибір, за якого людина керується моральним мотивом — внутрішньою, суб'єктивно-особистісною спонудою до дії, зацікавленістю в її реалізації і орієнтацією на моральні чинники. Споріднені з ним поняття "стимул", "намір", "ціль" характеризують ідеальний аспект вчинку. Мотив відіграє при цьому особливу роль, оскільки він є духовно-емоційною підставою вчинку. Реалізується мотив у цілі, хоч у моральній діяльності можливе незбігання цілі і мотиву.

Керуючись моральними мотивами, людина орієнтується на найвищі, безумовні вселюдські цінності, зважає на ймовірність морального осуду в разі недотримання моральних вимог. Оскільки моральний осуд не передбачає примусових, організаційних санкцій, то суб'єкт морального відношення може здійснювати цей вибір самостійно.

Моральна відповідальність характеризує особистість з точки зору виконання нею моральних вимог. Ця проблема стосується

здатності людини взагалі виконати пред'явлені їй моральні вимоги, глибини і правильності їх усвідомлення тощо. З'ясування сутності моральної відповідальності передбачає аналіз моральної самооцінки, морального самоконтролю, самовладання, гідності тощо. На перших етапах морального становлення особистості вони перебувають у зародковому стані, але поступово їх можна перетворити з епізодичних виявів духовно-емоц. життя людини на її глибинні, сутнісні моральні якості.

Моральна самооцінка — результат морального оцінювання людиною своїх вчинків, їх мотивів і моральних якостей. Здатність до об'єктивного самооцінювання дає людині змогу самостійно контролювати і спрямовувати свої дії і навіть виховувати саму себе.

Моральний самоконтроль — сутність і механізм самостійного регулювання особистістю своєї поведінки, її мотивів і спонук. Механізм самоконтролю охоплює її почуття й уявлення, самооцінку дій, спонук, мотивів.

Самовладання — один із виявів самоконтролю, що полягає у здатності людини, контролюючи свої почуття, спрямовувати діяльність на розв'язання свідомо поставлених моральних завдань. Виявляється самовладання у формі витримки.

Усвідомлення власної гідності є формою самосвідомості. На цьому ґрунтується вимогливість людини до себе. Завдяки почуттю власної гідності людина легше усвідомлює відповідальність перед собою як особистістю. Водночас гідність людини вимагає поваги і від інших людей, визнання її прав і можливостей, високої до неї вимогливості.

30. Поняття особистої честі та гідності і гарантія їхнього дотримання в Європейській конвенції про захист прав людини й основних свобод та Конституції України.

Чесць — поняття моральної свідомості й категорія етики, що включає в себе моменти усвідомлення індивідом свого суспільного значення й визнання цього значення з боку суспільства.

За своїм змістом і природою відображеного в ній морального відношення поняття честі аналогічне поняттю гідності. Будучи формою прояву відносини індивіда до самого себе й суспільства до індивіда, честь, як і гідність, відповідним чином регулює поведінку людини й ставлення до нього з боку оточуючих. Але на відміну від поняття гідності поняття честі ґрунтується не на принципі рівності всіх людей у моральному відношенні, а на їхній диференційованій оцінці (залежно від соціального стану особистості, релігійної, расової, національної, класової, професійної й колективної належності або репутації). Критерій цієї оцінки й вимоги до людини, що зв'язують із його честю змінювал історично.

Однієї з різновидів професійної честі є військова честь — внутрішні моральні якості й принципи воїна, що характеризують його поведінку, відношення до виконання військового обов'язку; одна з категорій етики військової.

Гідність — це поняття моральної свідомості, яка виражає уявлення про цінність всякої людини як моральної особистості, а також категорія етики, яка означає особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості. Поняття гідності вживається у законодавствах численних країн та у міжнародному праві.

Гідність є одним з ключових понять конституції України (ст. 3, 21, 28, 41, 68, 105). В ній, зокрема, визнано гідність однією з «найвищих соціальних цінностей» в Україні (ст. 3), задекларовано, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» (ст. 21) та що «кожен має право на повагу до його гідності» (ст. 28).

Гідність громадян охороняється Цивільним кодексом України та Кримінальним кодексом України, зокрема у Цивільному кодексі України:

- гідність визнано особистим немайновим благом (ст. 201);

- задекларовано право на повагу і недоторканність «гідності та честі» фіз осіб (ст. 297);
- зафіксовано право фіз осіб зверн до суду з позовом про захист їх гідності та честі ст. 297;
- приниження «честі та гідності фізичної особи» визнано моральною шкодою, яка підлягає відшкодуванню (ст. 23).

Також в Україні діють міжн конвенції, що стосуються захисту людської гідності — «Євро конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню» та «Конвенція ООН проти катувань та ін жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання»

Права, які захищаються Конвенцією:

- Право на життя (ст. 2)
- Право на свободу і особисту недоторканість (ст. 5)
- Право на справедливий суд (ст. 6)
- Право на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8)
- Право на шлюб (ст. 12)
- Право на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13)
- Право на свободу думки, совісті релігії (ст. 9)

Конвенція забороняє

- Катування і нелюдське, або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання.
- Смертну кару.
- Рабство і примусову працю.
- Дискримінацію у здійсненні прав і свобод, які викладені у Конвенції.
- Вислання особи з території держави, громадянином якої вона є, або позбавлення особи права в'їзду на територію держави, громадянином якої вона є.
- Покарання без закону.

35. Моральна природа конфліктів, їх сутність і структура.

Суперечності, в яких сходяться найсуттєвіші потреби, прагнення, інтереси, цілі людей, виникають зазіхання на соціальний статус, престиж особистості, переростають у конфлікт.

Конфлікт — зіткнення протилежних поглядів, інтересів і дій окремих людей та груп.

Під час конфліктів змінюється система відносин і цінностей, сприймання реальності, відбувається різкий викид негативних емоцій. Його учасники виявляють підвищену підозріливість, нервозність, вдаються до невластивих собі дій. Зволікання з розв'язанням конфлікту, некваліфіковані дії керівництва щодо нейтралізації його можуть спричинити неврози, хворобливі стани, розлад стосунків між людьми.

Будь-який конфлікт починається з конфліктної ситуації, до складу якої входять учасники конфлікту (опоненти) і об'єкт конфлікту — об'єктивна причина, через яку опоненти вступають у “боротьбу”. Початком конфлікту є інцидент — дія, спрямована на виникнення конфлікту. Між об'єктом конфлікту та інцидентом існує такий зв'язок, як між причиною і приводом. Наприклад, причиною конфлікту може бути неправильний стиль керівництва колективом, а приводом — інцидент, що виявився у нетактовності, грубості щодо працівника (працівників) або в різкій емоційній реакції на критику. Конфліктна ситуація та інцидент певною мірою незалежні: конфліктна ситуація може виникнути внаслідок дії об'єктивних обставин, а інцидент — випадково; конфліктну ситуацію можуть провокувати, нагнітати спеціально, заради досягнення певних цілей, а інцидент не потребує цілеспрямованої підготовки, передумовою його є психологічна несумісність. Будь-яка конфліктна ситуація може поєднуватися і збігатися з будь-яким видом інциденту. Під час інциденту одна із сторін починає діяти всупереч інтересам іншої. Якщо їй відповідають тим самим, конфлікт із потенційного переростає в актуальний. Предметом конфлікту є та внутрішня причина (наприклад, особиста неприязнь), яка мотивує кожного опонента, що вступає в конфлікт.

Пізнанню природи, психологічних механізмів конкретних конфліктів значною мірою сприяє класифікація за різними ознаками. Різноманітність форм прояву, особливостей перебігу, наслідків конфліктів не дає змоги виробити єдиної їх класифікації. В основі більшості з них взято за критерій якусь одну характерну ознаку.

Класиф. конфліктів в організації за безпосередніми причинами виокремлює такі їх види:

1. Конфлікти через інформаційні причини
2. Конфлікти інтересів (розбіжність виробничих, особ. інтересів).
3. Конфлікти, породжені особливостями спілкування
4. Організаційно-структурні конфлікти
5. Конфлікти систем цінностей

За ознакою “об'єктивність — суб'єктивність причини” бувають:

1. Ділові конфлікти.
2. Емоційні конфлікти.

За формою їх вияву (обсягом) розрізняють:

1. Внутріособистісні конфлікти.
2. Міжособистісні конфлікти.
3. Конфлікт між особистістю і групою.
4. Внутрігрупові конфлікти.
5. Міжгрупові конфлікти.
6. Міжорганізаційні конфлікти.

За тривалістю перебігу фіксують:

1. Короткочасні конфлікти.
2. Затяжні конфлікти.

За ступенем впливу на колектив виокремлюють:

1. Конфлікти, що лихоманяють організацію.
2. Руйнівні конфлікти

За впливом на життя і розвиток організації розрізняють:

1. Конфл., що спричинюють ускладнення.
2. Конфл., що не мають негативних наслідків.

За джерелом виникнення бувають:

1. Об'єктивно зумовлені
2. Суб'єктивно зумовлені конфлікти.

Це далеко не повний перелік класифікації конфліктів, оскільки їх багатогранність і психологічна складність дають змогу обирати різні критерії аналізу.

40. Особливості службового етикету, відображені у Статуті внутрішньої служби Збройних сил України та Законі України «Про міліцію».

Службові взаємовідносини працівників ОВС визначаються службовим положенням і регулюються уставами, настановами та інструкціями.

Особливістю службової діяльності працівників ОВС є те, що більшість із них мають справи з матеріалами, які не підлягають розголосу. Тому без службової необхідності і без санкції безпосереднього начальника не слід цікавитися, чим у даний час займається той чи інший працівник, і, головне, не допускати втручання у свою службову діяльність.

Працівник ОВС - це, в першу чергу, людина з високою культурою спілкування. Культура спілкування - це вміння встановлювати зворотний зв'язок, відгукнутися на думки, почуття, турботи й проблеми іншої людини (це стосується всіх рівнів спілкування). Форми спілкування змінні, сутність спілкування - незмінна. Велику роль відіграє у професійній діяльності працівників ОВС культура мови - від вміння чітко сформулювати власну думку як у мовленні, так і на папері до граматичної та синтаксичної грамотності.

Специфіка службової діяльності працівників ОВС вимагає особливої лаконічності, зокрема - чіткості у розмові. По телефону прийнято говорити коротко, тільки по справі.

Необхідно з повагою та увагою відноситись до старших за званням, віком або суспільним положенням. Якщо в службове приміщення входить старший за званням або посадою, необхідно встати й привітати його згідно вимогам Уставу, сідати потрібно тільки після отримання на це дозволу. За правилами службового етикету, при знайомстві в установі будь-який чоловік, який би високий пост він не обіймав, встає, коли до кабінету заходить жінка, і чекає стоячи, доки вона не представиться. При цьому жінка називає своє прізвище, посаду і мету відвідання установи.

Нагадаємо, що костюм - це найбільш елегантний предмет чоловічого і жіночого одягу. Його форма диктує зміст. Костюм - це символ соціального статусу й успіху. Він декларує порядок, здатність підпорядковуватися строгій, обмеженій формі ділового костюму; він є ідеальним тестом на соціальну зрілість людини. Так само, форма одягу працівника ОВС повинна відповідати затвердженим зразкам і описам, бути ретельно припасована й утримуватися у бездоганному стані (п.п. 1.3 Загальні положення Наказу № 535). Одяг має бути встановленого зразка, чистим, старанно підігнаним та відпрасованим, з правильно підібраними пагонами (правила оформлення пагонів див. Наказ № 535).

Щоб не викликати роздратування і незадоволення колег, співробітників, не можна:

- приходити на зустрічі із запізненням або забувати вибачитися;
- перебивати чужі телефонні розмови;
- голосно розмовляти біля чужого робочого столу;
- порушувати межу чужого особистісного простору й залишатися у ньому;
- брати на якійсь час чужі робочі приналежності й не повертати їх;
- забувати сказати секретарю, колегам, де Вас можна знайти;
- кричати колегам через увесь кабінет;
- не передзвонювати, коли від Вас чекають дзвінка;
- бути не в змозі швидко відповідати на прості запитання;
- переводити ділову розмову у русло обговорення Ваших особистих проблем.

Особливою темою норм службового етикету є ділове спілкування старшого за військовим званням, командира із підлеглим, молодшим. Цьому присвячене окреме положення Про військову ввічливість і поведінку військовослужбовців Статуту внутрішньої служби збройних сил України. При цьому потрібно враховувати, що, крім організаційного моменту, службовий етикет відбиває також шанобливе ставлення до старших за званням, повагу до їхніх заслуг і професійних здібностей.

Так, співробітникам ОВС забороняється тримати руки в кишенях одягу, а також сидіти у присутності командира або старшого за військовим званням без його дозволу.

45. Смертна кара: правовий та етичний аспекти проблеми (Загальна декларація прав людини).

Перш за все потрібно виділити статтю 3 Загальної декларації прав людини (прийнята на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р.) в якій говориться, що "кожна людина має право на життя, свободу і на особисту недоторканність". Подальший розвиток закріплення прав людини на життя набуло розвитку в

Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, де закріплено (ст. 6), що: право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений життя. У країнах, які не скасували смертної кари, смертні вироки можуть виноситися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час вчинення злочину і який не суперечить постановам Пакту і Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього. Це покарання може бути здійснене тільки на виконання остаточного вироку, винесеного компетентним судом. Кожен, кого засуджено до смертної кари, має право просити про помилування чи про пом'якшення вироку. Амністія, помилування або заміна смертного вироку можуть бути даровані в усіх випадках. Смертний вирок не виноситься за злочини, вчинені особами молодше вісімнадцяти років, і не приводиться у виконання щодо вагітних жінок. Крім того в рамках ЄС, була прийнята Конвенція про захист прав людини та основних свобод у відповідності зі статтею 2 якої право кожного на життя охороняється законом. Продубльовано також положення про те, що ніхто не може бути навмисно позбавлена життя інакше ніж на виконання смертного вироку, винесеного судом за вчинення злочину, за який законом передбачено таке покарання. Далі, був прийнятий і відкритий для підписання, на 82-

му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН 15 грудня 1989 р., Другий Факультативний Протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, спрямований на скасування смертної кари, в якому визначено, що скасування смертної кари сприяє зміцненню людської гідності й прогресивному розвитку прав людини, що всі заходи стосовно скасування смертної кари мають розглядатись як прогрес у забезпеченні права на життя.